

Kerek erdő, csendész patak...

Nagypatak sorsa, történelme, hagyománya

A XIX. század végén község, jelenleg falu státusban lévő Nagypatak Bákótól délre, a Szerettől jobbra, kissé a Beszterce és a Szeret összefolyása alatt található. Keletre a Szeret folyóval, délre Forrófalvával, nyugat felé Largucával, északon Bogdánfalvával határos, a Szeretbe ömlő Nagy patak völgyében található, a megyeszékhelytől mintegy 15 km-re. A Szubkárpatokhoz tartozó Bákói dombságba ékelődik, de mezőgazdasági művelésre alkalmas területei a Mezőségnek is nevezett, Szeret menti termékeny lapályon, az úgynevezett *Szeretterin* található. ¹ A források szerint a Szeret mellől áttelepült Forrófalvából szakadt jelenlegi helyére a XVII., méginkább a XVIII. században, mert a lengyelországi hadjáratba vonuló seregek útjában volt. De lakossága nem menekült el – mint több más településé –, hanem csak „elrejtőztek” a közeli erdőkben, valamint a Nagy patak felső részébe – *fejébe* –, ahol új falut alapítottak. A régi falu helyén csak a temető maradt, amit a két falu közösen használ a mai napig. ²

Jelenlegi ismereteink szerint a falu első írásos említése Petrus Bogdan Baksictól, 1641-ből való, majd 1643-ban írt róla Bartolomeo Basetti, aki 12 m hosszú és 5 m széles templomát is megemlíttette. ³ A XVII. század végén Carlo Antonio Nigrini, konventuális ferences misszionárius, a szőlőspataki részen 24, a nagypataki falurészen pedig 23 magyar családot írt össze. ⁴ 1697-ben 125 katolikus vallású lakost találtak Nagypatakon, 1776-ban pedig már 250 lélek lakta a két részt. ⁵ 1832-ben egy fatemplom és parókia épült Nagypatakon az 1436 hívő számára. Ebben az időben a beosztott pap évenként felváltva szolgált Forrófalván és Nagypatakon. ⁶

Az első, XVII. századból való adatokban tehát mint Forrófalva része tűnik fel a jelentésekben, nem is mai nevén, hanem „Lunga”-ként, „Forrófalvától nyugatra”. Ioannes Chrysostomus de Ioannes, a misszió prefektusának 1762. április 9-én keltezett beszámolójában 18 katolikus házzal és 87 hívővel. ⁷ Tizennégy esztendővel később, 1776-ban ugyanebben a forrásban Nagypatak már megnevezve, 250 katolikus hívővel fordul elő. ⁸ A település lakosságának száma gyorsan gyarapodott, szűk három emberöltő múltán, 1857-ben már 1426 lélekről olvashatunk, ami csaknem hatszoros létszámgyarapodást jelent és a természetes szaporodáson kívül számottevő belső migrációt is sejtet. Aztán ez a létszámnövekedés szinte megállt, talán ekkor következett be a Csicsollán tartott búcsút megalapozó pestisjárvány, mindenesetre a XIX. század végére csak 485 házról, 487 családfőről és 1563 lélekről kapunk hírt Nagypatakról. A források ugyanis emlegetnek egy *Csicsolla* nevű határrészt Nagypatak mellett, ami valamikor búcsújáróhely volt. A hagyomány szerint egy pestisjárvány halottait temették ide, a búcsút pedig

hálából szervezik, amiért – csodás körülmények között – megszabadultak a járványtól. Erről szólva Domokos Pál Péter egy „Uricarul” nevezetű oklevélgyűjtemény egyik dokumentumára hivatkozva – közelebbi megnevezés nélkül – megemlíti, hogy Nagypatak lakosai ősfoglaló szabadparasztozók (részes → rázeşi) leszármazottai voltak. ⁹ Ennek az összefüggésnek az a jelenség lehet az alapja, miszerint Nagypatak népessége a XVIII. század során, valószínűleg folyamatosan települt ki Forrófalvából.

A XIX. század végén már községként ismeretes Nagypatak településszerkezeti szempontból több részből áll: *Nagypatak* (Valea Mare), *Szőlőpatak* (Valea Dragă), *Felszeg* (Valea de Sus), *Alszeg* vagy *Belsőpatak* (Valea de Jos), (Valea Schitului), *Oldal* (Coştiţă), ¹⁰ valamint több más helynév – *Feketehegy*, *Kerekdomb*, *Nagymező* – mutatja, hogy kik lehettek a település határának első névadói.

1926-ban új templom épült Nagypatakon, mégpedig úgynevezett „toszkan” (mediterrán) stílusban, külön harangtoronnyal. ¹¹ Domokos Pál Péter az 1930-as évek elején járt itt, a temetőben számos magyar feliratú fakeresztet látott, de a Jerney János által száz esztendővel korábban emlegetett, XVI. századból való köemlékeket nem találta. Talált viszont egy meglehetősen folklorizálódott történetet a Fodor nevezetű, hirtelen meggazdagodott családról, amelyről a helyi szájhagyomány alapján jegyezte fel az emlékeket. A történet az akkor Bákóban élt család nagyapjáról szól, tehát maga az esemény az 1860–1870-es években történhetett. A fuvarozással foglalkozó Fodor nevű forrófalvi gazda egy alkalommal, „*Galacra érkezik, beáll egy korcsma udvarára, kifogja lovait, s a korcsma fala mellett, a nyitott ablak alatt lepihen. Meglepetésére a korcsmaiban magyarul beszélgetnek Forrófalváról, a forrófalvi erdőről, annak egy bizonyos fájáról, a fa odváról, s az odúban általuk elrejtett rengeteg aranyról, s egyéb kincsekről. A beszélgetők, mint kiderült, rablók voltak. Fodor, ki a leírt helyet nagyszerűen ismerte, azonnal befogott, és társainak azt mondta, hogy hazamegy, mert rossz álmot látott, s otthon valami baj van. Olyan sebesen hajtotta a lovait, hogy mire Forrófalvára ért, mindkettő megdőglött.*” ¹² *Feleségének csak bekiáltott: »Végy tarisnyát, megyünk gombászni!«. Elmentek. Megtalálták a sok pénzt, aranyat, de sokszor fordultak. A pénzből házat, házakat, telket, birtokokat vettek, Bákóban palotát építettek, s a mai napig nagyon gazdagok. Az öreg Fodor jó magyarnak s jó katolikusnak tartotta magát, de a síremlékén román felírás van, s fiai már nem is tudnak magyarul.*” „Így mondják” – teszi hozzá Domokos Pál Péter, mint aki maga sem tartja száz százalékosan valósnak a történetet. ¹³ A Fodor család meggazdagodásának története különböző mértékben folklorizálódva nemcsak Nagypatakon, hanem több szom-

szédos településen: Klézsén, Külsőrekecsinben, Csíkfaluban és bizonyára még máshol is ismeretes.

Nagypatak másfélezer lakosának a XIX. század végén 98%-a magyar, 1-1% pedig román, izraelita, 0,3% örmény volt. Foglalkozás szerint a felnőtt lakosság mintegy kétharmada földműves, továbbá 1 kézműves, 4 kereskedő, 8 szabadfoglalkozású, 39 munkás és 31 szolgáló. Ezenkívül nyilvántartottak még 62 csendőrt és 40 „tartalékos” katonát, akik valószínűleg nem szerepelnek az összes lakosban, hiszen nem valószínű, hogy 1890 táján magyarságukat megvalló katonákat és csendőröket állomásoztattak volna Nagypatakon. Tehát az alig több mint ezer felnőtt lakost vigyázta a mintegy száz egyenruhás. No meg egy reverendás: Romilla Bonaventura (1891–1971), aki forrófalvi plébánosként a nagypataki magyarokat is felügyelte. Erről a Husz város Corni nevű katolikus negyedében született papról 1934-ben még a száraz nyelvtudós Csúry Bálint is kénytelen volt megállapítani, hogy „a szószerket és papi hivatását politikai célok szolgálatába állítva nemcsak száműzte a templomból a magyar szót, de Isten szolgájához méltatlan módon a szószerkről kijelentette: »Legyen átkozott a magyar nyelv, és aki magyarul beszél!«” A faluban pedig megtiltotta a guzsalyasokat és kalákákat, mert ott – mily meglepő – magyar nyelvű beszéd és nótázás folyt. Hogyne beszélgettek (énekeltek, táncoltak, játszottak, szóttek, hímeztek) volna magyarul, mikor már a XVII. században Carlo Antonio Nigrini által készített összeírás szerint is magyarok voltak az ott élők családnevei: Farkas, Domokos, Bartos, Antal, Dávid, Bene, Siculus (Székely) stb.¹⁴ Csúryhoz hasonló tapasztalatokról számolt be az ugyancsak akkoriban arra járt Veress Sándor is, akinek egy odaváló öregasszony elmondta, hogy a (Nagypatakot is „felügyelő”) forrófalvi plébános „hamis ember”, „nem engedi meg a kántornak sem, hogy magyarul énekeljen; sokan vannak, mint ő is, kik nem tudnak románul, s vagy Klézsére mennek Martinás páterhez, vagy Bogdánfalvára mennek a paphoz – Neumann Péterhez – gyónni, aki németként is megtanulta hívei anyanyelvét. Elmondja, hogy ők, öregebb fehérepek sokan vannak, hogy nem tudnak román szót. Csak a férfiak meg a fiatalok, kiket az iskolában megtanítanak, tudnak.”¹⁵

A statisztika szerint Nagypatak lakossága a következőképpen alakult:

Év	1776	1858	1902	1912	1930	1992	2002
Lélekszám, fő	250	1436	1560	1792	1773	2268*	2170*

*Tekintettel arra, hogy az újabb népszámlálások csak egyben adják meg Forrófalva és Nagypatak lélekszámát, Tanczos Vilmos nyomán a római katolikus népességre vonatkozó pontosabb adatok arányában (55-45%) osztottuk meg az adatokat.¹⁶

A település lakossága a nyelvészek szerint „magyar nyelvű” és a „déli csángó nyelvjárást” beszélők, amint Gustav Weigand német nyelvész megállapította. Hozzáteve, hogy „itt az aszszonyok vagy egyáltalán nem, vagy igen gyengén beszélnek románul.”¹⁷ Csak a „szocializmussal” bekövetkezett városokba ingázással kezdődött népkéverés változtatott ezen az állapoton,

de ortodox vallású románokból még 2002-ben is csak mintegy tucatnyian éltek Nagypatakon. Tanczos Vilmos egyetemi tanár, kutatásai nyomán 2000-re becsüli Nagypatakon a magyarul beszélők számát, ami 78%-ot jelent.

A település lakossága évszázadokon keresztül szinte kizárólag római katolikus vallású volt, s az jórészt ma is. 1697-ben 125-en voltak. Hatvanöt esztendő múlva, az 1762-ben Ioannes Chrysostomus de Ioannes missziós prefektus által keltezett jelentésben 87 hívőről esik szó, 1776-ban pedig 250 római katolikusról. Erőteljes lehetett tehát a XVIII. században ezen a tájon is a belső migráció. A madéfalvi veszedelemből elmenekült székelyeket Moldvába kísérő Zöld Péter Forrófalva filiájaként említi¹⁸. Kovács Ferenc szerint 1867-ben már önálló plébániája volt Nagypataknak¹⁹ 1426 katolikus lakossal, de plébános nélkül, a forrófalvi plébános látta el – úgy ahogy – a nagypataki híveket. Nem tudjuk, hogy pontosan mennyi ideig volt plébános nélkül a nagypataki egyházközség, mindenesetre 1953-ban „újra megnyitják a nagypataki parókiát, mikor leszakadt a forrófalvi plébániáról”²⁰ 1992-ben 2860 lakosából 2825 volt katolikus, ami 98,8%, 2005-ben 850 család, illetve 2557 lélek volt a katolikusok száma.

Nagypatak fából készült temetői kápolnájához sok legenda fűződik. A szájhagyomány szerint a XV. században épült, Szent Márton tiszteletére, Ștefan cel Mare moldvai fejedelem kezdeményezésére, aki – az 1937-ben született helybéli megyebíró szerint – „minden győztes csatája után csinált egy-egy templomot. Itt a dombon akkor nagy csereerdő volt, s abból épült a templom.” Azt már nem tudta megmondani a kedves

őreg megyebíró – nyugodjon békében –, hogy az ortodox oláh fejedelem miért épített volna római katolikus templomot. Bár Moldva történelmének a mainál toleránsabb időszakában ez sem lehetett elképzelhetetlen. A temetői kápolnának évente egyszer tartják a búcsúját, s ilyenkor a mise a temetőben folyik, hiszen a templomocskába nem férnek be a megjelentek. Itt nyugszik az elhelyezett kereszt tanúsága szerint Petrás Ferenc kántor, Incze János édesapja. Keresztjét fia készítette és a következő sorokkal látta el: *Itt az / Urnak / Sz. / Nevé / ben / Petrás Ferencz megpihen / Míg a trombita szavára a nagy napon felsejken / Elhunyt / Életének / 68^{ik} / Esztende / jében / Forrófal / vi / kántor / ságának 50 / Május 5 / 1843 / A Halálát / kesergik / hitvese / magzati / vérei / Jóakarói*

A templom ajtaján a következő írás olvasható: *Bálint Márton csinálta*. Tudomásom szerint ez az egyetlen, Szent Márton nevére szentelt római katolikus templom egész Moldvában.

A település újabb templomának Szent Mihály a védőszentje. 1832-ben épült kő alapon, fából. Elképzelhető, hogy nem ez volt az első falubeli templom, mert már korábról is emlegettek templomfelújítást. Az 1833. évi vizitatori beszámoló szerint egy Stanislau Zamoiski nevű – nyilván lengyel – plébános egy esztendeig Forrófalván, majd ugyanennyi ideig Nagypatakon szolgált, s ott templomot és paplakot építtetett. Ebből világosan kitűnik, hogy a két település akkor már különvált egymástól, továbbá hogy a két település akkor már különvált egymástól, továbbá hogy a Szentlélek tiszteletére épült nagypataki templom hozzávetőlegesen a jelzett időben létesült. De egy évszázad

múltán nyilván kicsinek bizonyult, mert 1920-ban lebontották és négy esztendő alatt új, kőből és téglából készült templomot építettek „toszkán” (mediterrán) stílusban, külön haranglábbal. Az új templom alapját 1930. július 27-én szentelték fel, amit maga a jászvásári püspök, Rab Mihály – alias Mihai Robu – végzett el. Az éppen ott tartózkodó Veress Sándor nem valami felemelő ünnepségként írja le az eseményt, de talán hitelesen: *„Amint a püspök meredek földhányások szélén, maga előtt egy kanna szenteltvizet izzadva hordozó káplántól, háta mögött Martinás pátertől támogatva, megmászta a meredekeket, miközben a helyi plébános – kitől különben hívei egyáltalában nincsenek elragadtatva, nem szeretik vad, magyarelles természetűe miatt – karabélyokat sütögetett a nagyobb hatás kedvéért.”*²¹ Az új nagypataki templom védőszentjét a Szentlélekről Szent Mihályra változtatták, de az új patrónus nem sok védelmet nyújthatott, mert 1944. november 10-én és 1977. március 4-én a földrengések nagyon megrongálták,²² de a hívek mindkét alkalommal helyreállították.

Az 1948. évi tanügyi reform alapján Nagypatakon is bevezetett fakultatív anyanyelvi oktatás eredményeként 1951-ben két tanító tanította a magyar nyelvet 366 tanulónak az iskolában. Ez a lehetőség azonban az 1950-es évek közepére megszűnt, 1998-tól működik viszont a Szeplőtelen Fogantatás Háza, ahol a svájci karitás támogatásával ferences apácák tanítanak – formálnak – román nyelven csángómagyar gyermekeket.²³

Nagypatak népessége túlnyomó részben a mezőgazdaságból élt és él. A rendelkezésre álló földterület azonban meglehetősen csekély, szántóból az 1890-es adatok szerint átlagosan még két hektár sem jutott egy-egy családra. Pedig ez már az 1864. évi „földosztás” utáni állapot, amikor a jobbágyfelszabadítás rendelkezése értelmében kiosztottak összesen 760 fálcsa földet, ami hozzávetőlegesen ezer hektárt jelentett,²⁴ persze nemcsak szántó, hanem bőven volt benne legelő és kaszálóhely is. Hozzávetőleges számítással egy földműves családra kevesebb mint 2 hektár szántóföld jutott, ami moldvai viszonylatban nem éppen kevés, de az egyenlőtlen birtokviszonyok miatt csak nyomorúságosan lehetett belőle megélni, hiszen csupán egyharmada volt az emberek tulajdonában, kétharmada – nagy része kukorica – a „nagybirtokosok” tulajdonában. Amiből persze bérelhettek, mégpedig többnyire felesben, ami nem is olyan rossz arány, ha Sinka István idejéből való „hatodos tengerire” gondolunk.

De hogy kevés volt a föld Nagypatakon, az kétségtelen. Ezért keresték a lehetőséget, hogy némi rádolgozással többet szedjenek ki ebből a kevésből. Akárcsak más Szeret menti magyar falvakban, Nagypatakon is előtérbe került a szőlő, ami a statisztikák szerint 1891-ben 4280 hl fehér és 10 hl vörös bort adott. Két helynév is bizonyítja a határban a szőlő jelentőségét: *Szőlőnké* és *Szőlőpatak*. A filoxéra előtti időkben, de még a két világháború között is, a moldvai magyar falvakban, különösen Bákótól délre, a Szeret jobb oldalán lévőekben termelték a legtöbb szőlőt. Ebből még a rossz, dombos határu Forrófalván, Nagypatakon is olyan jelentős jövedelemhez jutottak, amiből a bogdánfalviaktól gabonát, sőt földet tudtak

venni. A faluban mindenkinek volt szőlője, néhányan pedig az eladott bor árából is megéltek. „Egy szegényebb család, ahol egészséges az asszony és van 2-3 nagyobb gyermek, meg tud művelni 2-3 rúd (400-600 m²) szőlőt,²⁵ ami fontos pénzforrást jelentett s a cserekereskedelemhez is számottevően hozzájárult. Nagypatak ezenkívül jelentős gyümölcsös- és kaszálóterülettel is rendelkezett.

Nehéz lenne eldönteni, hogy a növénytermesztés vagy az állattartás játszott-e nagyobb szerepet Nagypatak népességének megélhetésében, de nem is perdöntő a kérdés, mert a legfinomabb módszerű elemzéssel is csak bizonytalan eredményt kapnánk. Moldvában a lovak és a szarvasmarhák jelentőségében számottevő eltérések vannak a lakosság etnikai összetétele szerint. Már a XVIII. század utolsó évtizedéről megállapítható (korábról nincsenek adataink), hogy a román lakosságú falvakban jóval nagyobb arányú volt a lótarthatás, a magyar többségűekre pedig nagyobb mértékű szarvasmarhatartás volt jellemző, bár – a fuvarozás szerepétől függően – nem mindig egyikre. Nagypatakra sajnos akkoriból nincsenek elkülönített adataink, azokat Forrófalvával (Faraoany) és Klézsével (Klescha) összevonva közölték, s ebből az derül ki, hogy ezekben a falvakban a fenti összefüggés még erőteljesebben érvényesült. Az 1 lófogatra jutó ökörfogatok száma 1792-ben 35,4²⁶ volt, ami ha beleszámítjuk az állatösszeírók pontatlanságát, akkor is az átlagosnál jóval csekélyebb számú lóállományról árulkodik. A XX. századi adatok is arról szólnak, hogy Nagypatak azok közé a Bákó megyei települések közé tartozik, amelyekre elsősorban a szarvasmarha jellemző.²⁷

A többi háziállatról megállapíthatjuk, hogy Nagypatakon a megyei átlagnál is jóval több volt az *esztenákon* a kecskék aránya a juhokkal szemben. Ez a jelenség tanulságosan illeszkedik egy egész Moldvára jellemző folyamatba. Egy korábbi tanulmányomban, azt vizsgálva, hogy az utóbbi egy-két században miként változott az *esztenán* tartott juh és kecske aránya, megállapíthatam, hogy a legtöbb magyarral rendelkező Bákó megyében volt legnagyobb az *esztenán* tartott állatok közül a kecskék részaránya, mégpedig 8,1 %, csaknem háromszor annyi, mint a Moldva egészére jellemző átlag, de még itt is kevesebb, mint azon a néhány településen, ahol a lakosság egyértelmű többségben magyarokból állt. Még kirívóbb a különbség, ha a kecskék számát vizsgáljuk, ugyanis a magyar lakosságú településeken csaknem kétszer annyi (80,6) volt az ezer főre jutó kecskék száma, mint a Bákó megyére jellemző átlag (44,8), a moldvai átlagot (21,0) pedig csaknem négyszeresen múlta fölül a nagypataki. Ennek okát hiába keresnénk a magyarok lakta települések gyöngébb legelőiben, mert erről nem lehet szó, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha arra gondolunk, hogy a moldvai magyarok talán előrébb jártak – mégpedig jócskán – abban a folyamatban, ami a kecskéknek a juhokkal szembeni előretörésével a harmadik évezred elején megfigyelhető.²⁸ Mert megállapíthatjuk, hogy Bákó megyében – ahol a magyarság a legnagyobb arányú a népességben – már legalább másfél évszázada a kecskelétszám többszörösét tartották, mint más vidékeken, s csak az utóbbi években – a harmadik évez-

redben – kezdett felére csökkenni ez a különbség úgy, hogy a többi moldvai megye kezdett felzárkózni Bákó megye 20 %-ot megközelítő, sőt meghaladó arányához. Ez az ezredfordulón kezdődött tendencia azóta tovább erősödött.

A Nagypatakon élő csángómagyarok mégsem a szőlőtermelésükre, vagy az esztenák állatállományának összetételére lehetnek büszkéek, hanem inkább szorosán összefonódó sorsuk és hagyományos kultúrájuk értékeire. Így elsősorban arra, hogy ilyen ellenszélben, a magyar nyelv ellenségeiként fellépők szellemi terrorja ellenére többségük mindmáig megőrizte magyar anyanyelvét. A csak Forrófalvával együtt közölt 2009. évi adatok szerint a népesség nagyobb fele beszél, 71%-uk pedig ért magyarul, s a gyermekek nyelvválapota is csak az utóbbi néhány évtizedben kezdett romlani.²⁹

Érdekes – és rejtélyes módon – a XX. század legjelesebb moldvai népdalgyűjtőinek anyagai között gyér számban találhatók, vagy éppen hiányoznak a nagypatakiak. Domokos Pál Péter is „csak” öt éneket közölt 1932. évi gyűjtéséből *A moldvai magyarság* 1941-es kiadásában: a *Megitték egy szégien legient fejér paripájétt* kezdetű Pánczél Kata, az *Iéffu Rádúj Piéter*, a *Min meguntam eszt a cászárt szolgálni*, *Kerek erdÉ, cÉndÉsz patak* kezdetűeket Róka Róza, a *Sz elaluttam vala* kezdetű Petrás Máris énekelte. Valamennyit Bartók Béla jegyezte le.³⁰ A *Rádúj Péterről* szóló bekerült a *Rezeda* című népdalkiadványba is.³¹ De sem a Faragó–Jagamas kötetben³², sem Kallós Zoltán *Balladák könyvében* nem találunk Nagypatakon gyűjtött anyagot.³³ Hanem a Domokos Pál Péterrel egy időben ott járt Veress Sándor 1930. július 27-én igen elégedetten távozhatott Nagypatakról, mert – mint írja – „szállásadóimnak valami öreg sógorasszonya, ki többekkel vasárnapi ebéden volt náluk (...) három gyönyörű balladát mondott be a gépbe. Kettő közülük, amire már régen fáj a fogam (...) a szép fehér pakulárról szóló, a másik egy teljes Mónár Anna! A harmadik egy ismeretlen, de a Kádár Katával rokon. (...) Este meg beállított a primár, legényekkel, kikkel egész 1 óráig dolgoztam, csupa magyar új nótát, részint katonanótát (miket székelylektől tanultak a katonaságban) véve fel. Furcsa volt hallani a magyar énekeket a román király katonájáról, meg bukaresti kaszárnyákról szóló szövegekkel. Az eredmény 7 henger, nem megyek el tehát innen sem üres kézzel. Legjobban az öregasszony 3 balladájának örvendek, mert gyönyörű, ritka darabok, az egész eddigi gyűjtés legszebb példányai.”³⁴ Mindebből levonhatnánk azt az egyszerű tanulságot, hogy Nagypatakon a XX. század első felében még értékes folklórananyagot lehetett gyűjteni, de ez a század második felére már kihullott az ott élők emlékezetéből, ám azt hiszem ez elhamarkodott következtetés lenne ebből a néhány példából. Annál is inkább, mert Gazda Józsefnek a régi falu emlékezetét felszínre hozó mélyfúrásai a XX. század második feléből igen gazdag és értékes emlékananyagot tudtak felmutatni Nagypatak hagyományos életéről, sorsáról és műveltségéről.³⁵

Így az identitás lazulásáról az 1929-ben született Barbóczi Luca elmondta, hogy Nagypatakon sz-szel, míg a szomszédos Forrófalván s-vel beszélnek, de össze vannak vegyülve. „A patakiak vesznek kákovaiakat, a kákovaiak vesznek pataki leányokat,

osztán mellik ullian, még elmennek a zortodoxok után esz, katolik esz talál, hogy elmenen ortodox hitre.” A tíz esztendővel idősebb Andriskáné Csurár Magda pedig úgy emlékezett, hogy „Az imádságot, amit édesanyám tanított, há nem tarcsuk észbe az egésztest. Rományul jártunk az iskolába, de mikor kicsikék voltunk, a templomba magyarul énekeltek.” A vele egykorú Kósa Antal még emlékezett azokra az időkre, amikor néhány esztendeig Nagypatakon is „tanították a magyar írást, de nem tartott szokáig. Akkor magyar szövetség vót, sze küldtek a magyar falvakra egy-egy magyar tanított.” De mint elmondta, leginkább a közösen végzett munkában lehetett megtanulni azt, ami a gazdálkodáshoz, az akkori élethez kellett. „Mikor legények vótunk, akkor vótam boldog. Mer vótunk együtt mind a zegész, édesapám, édesanyám, mind a testvérek, akkor vigaszkodtunk ott, mentünk kapálni... Reggel felkeltünk jó reggel, édesanyám kel vala fel hamarább, na gyermekeim kelljete fel, mert jó fel a napecska. (...) Hát nem illienkor kelnek fel, ha akartok menni dolgozni a mezőn jó ügyeszkén! Kell kelni hamarább! Ő szegény felkótt vala háromkor, sz fél négykor nyárba. Jaj, édesanyám, hogy kellünk fel, mikor moszt aluszunk leginkább! De veszem a botot nektek, ha nem kóttok fel. Veszem a botot, sz moszt kótlek fel, ha nem szótkok fel a zágyból. Na, felkóttunk. Meddig a nepecska jött fel, ott vótunk a dolognál. Rögtön kezdünk kapálni. Mekkaptunk, aztán még kettedíkszer vagy két hét múlva. Igazodtunk, tanácsoltunk. Édesanyám hozott oda nekünk délkor, mikor nem vótunk messze. Mikor nem hozott, akkor tette tarisznyába. Reggel felkótt, szegény, főzött puliszkát. Menegettünk el, dolgoztunk jó feszesen, húztuk a kapát felénk, de jól-jól-jól! Mondja vala édeszapánk: gyermekeim, ne máj hagyjátok gyakran a puj-szálacska. Hagyjátok jó gyéreskén, mert akkor jobb a puj.”

De nem csak a mezőn folyt az oktatás, hanem a házépítés mozzanatait is a gyakorlatban sajátította el a gyermek. Mégpedig a mindenkori hagyomány szerint, nem kellett mindenkinek kitalálnia, hogy milyen házat és miként építsen, a hagyományos rendben az ügyefogyottabb ember is eligazodott. A már idézett Andrika Antalné Csurár Magda fehérnép létére is pontosan tudta, hogy a házépítés során az alapot „megrakták kövel, sz osztán tették a talpakat, nagy fákat, ullianokat, osztán tették bé a pojántokat³⁶, meg a gerendákat a tetejire, szórózták fel, sz fedték bé nádval, ki mivel bírta. Láttá, a fecskék hogy rakják a fészkeiket? Feszt úgy rakják az embere esz a házaikat. Melliket keresztülibe csálták, úgy egymászra, melliket bornából csálták, mint itt esz láttam, szórták le. Pallták bé. Jó szokacska szalmával, hogy fogja össze a földet, sz osztán onnat nem jött ki. A kezikkel gyúrták meg, sz vigyítették össze szalmával, sz gyúrták bé falba. Oszt húzták el a kezikkel. Osztán hogy kész lett az a bégyúrás, fogták pallani bé, nem melliket vigyittik szalmával, hanem polyvával. Oszt húzták el egy deszkával, sz szarvazták. Rea tették a fedelet. Nádból, drányicból³⁷, kinek millen vót az érdeke. Nádból többnyire.” Aztán a fűtési mód részletezése: „A házak úgy vótak csinálva, hogy igyeneszen a hiba³⁸ ment ki a fűsz. Sz az ullian főz hama-

rább, mint a szóbán. Geluszkát főzött, azt nem tette üstlábra, csinált a góg alá tüzeckét ullian nagyobbacska, sz odatette tűz mellé, úgy hamucskába. Nagy, nagy tüzet csántak, rakták kereken csuprokkal, s örözték, mert ha oda lang jött, lang verte, akkor mind elhaszadt.”

Hagyományos alkalom volt a „leánkaguzsallios, oda gyűltek vala a legények – emlékezett Kósa Antal. Ott tanácsoltak, tréfálkoztak vala. Osztán ott hellegéltek vala, le-leteszik a guzalliokot, osztán haragudtak meg az édeszapjik, anyáik: Tik nem dolgoztok szemmit! Egyebet sem csináltatok, csak táncoltatok. Édesanyám: Hej, lánykám, hej, lánykám, elmentetek a guzsalliosba, de csak táncoltatok, nem dolgoztatok. Ne máj menjete, hogy táncoljatek! Hát miféle az? Lásszam megtöltve az orszót! Sz mondják vala: Tik egyebet nem csántok, csak táncoltok egész éjen! Hol van az orszó? Még félig sincs fonva...!”

Hasonlóképpen készült a hagyomány rendje szerint a viselet, amitől a szép leány még szebb, a nyalka legény még nyalkább lett. Mert – ismét Csurár Magdát idézzük –: „a leány akkor vót szép, ha bocskorba ment esz, nagyszoknyába³⁹ ment esz, kendővel bébandazsolták⁴⁰ a nyakik alatt, az szép volt.” De ezt kicsi korától szokniuk és „tanulniuk” kellett, meg kellett ismerniük, hozzá kellett szokniuk minden egyes ruhadarabhoz. Ezért a kicsi leánykák „három esztendőstől felfelé fogták hordozni a katrincákat. Mert ahány katrinca van, annyi hímű: kiszedett, nagy hímek, kicsi hímek. Ha széles hímű, azt mondják nagyhímű. Ha keszkenyeskébb, akkor azt mondják, kicsi hímű. Van keresztész katrinca. Van még tíz-tizenöt módú esz: szedett, patlaginász, petrezselmesz, szedett, szikosz, háromszedészü, kétszedészü, egyszedészü.” Édesanyjuk tanította őket: „Csánta a kájert⁴¹, mi fonogattunk, mikor kiszettek vótunk, csepűt, szálaszát. Minden esztére két orszó kellett, hogy kijöjjon. Minden két hétre egy nagy mellék⁴² kellett kijöjjon.”

Csurár Magda így emlékezett azokra az időkre: „Vótam tíz évesztől felfelé, fontam, még szóttam esz, míg eladódtam, örökké. Édesanyám aszonta, hogy terpencsem az orszót, hogy terpenjen⁴³ jól. Me ha nem, üti az ujjamat. Hamarább fontuk a csepűt⁴⁴. Aztán fogtuk fonni a szöszöt.⁴⁵ Sz mikor megnőttem, fogtam fonni a kendert. Montuk: Terkálj, terkálj, orszóckám, szohasze telljél meg, hogy legyen mire fonni.”

Aztán a megfont fonalból s a megszótt vászonból, gyapjúból maguk varrták a ruházatukat. Ennek is megvolt a rendje, amit nem lehetett elég korán megtanulni. Akkor „a legények jártak varrott ingekbe sz icárokba⁴⁶, pantalonba nem járt senki. Azok voltak varrott ingkarú ingekkel, sz az emberek vótak ullian viszeltéckébbekben. (...) Az idősebb asszonyok alárendeszen varrták az inget, azoknak szóttunk ingvállakot, nem varrtunk. Én isz szüöttem, csak két nyisztöszen, szedésszel, felszedésszel. Vagyon varrász isz. (...) Egymódúan jártak a barátiak, leszpediek, margineniek. Egy viszelet vót. E darusz ing! E plátkász ing... Én varrtam a leánkákknak, kicsikéknek. De moszt nem varrnak. Ha menyecske, akkor nem lehet tegyen kócinát⁴⁷, csak azt a kerpát⁴⁸... – mesélte az 1930-ban született Farkas Jánosné Csurár Veronika.

Talán az ő nővére az a Csurár Magda, aki részletesen közölte Gazda Józseffel a hagyományos tudást, amivel a különféle betegségeket gyógyították. Itt csak ízelítőül: „A kelésre tesznek nyúlhájat, az akkor értette meg, sz fakasztotta ki. Ha a lábujja közt megfő, mossa hideg vízzel. Egy rossz katrincából egy darab szálát kiszakaszt, fetekét, azt köti oda a lábujjkájára, s meggyógyítsa. Ha árpa lesz a szemünkre, rocskoljuk meg a fokhagymát, szúroljuk meg, sz telik el. A batakurára⁴⁹ mind csak illien rocskolt fokhagymát cserkáltam⁵⁰ én isz, meglágyítsza egy kicsit, sz ha nem húz szemmit oda reája, akkor etelik magától. De ha gumit húz reája, vagy papucsot, illien gumifélét, még mejen inkább eléfelé. Ha elvágta a lábikot, kötték bé, tettünk katanvirágot⁵¹, kéket. Vágászra liliont tettünk, béáztatva un-gélonba.”⁵²

A hagyományos közösségi élethez, a szórakozáshoz hozzátartozott a tánc, amikor a fiatalság nagy kedvvel rúgta a port. Erről is Csurár Magda mesélt, aki 1919-ben születvén, az 1930 évek második felében lehetett a táncos korban: „A templomnak a kerítészínél táncoltunk akkor, mikor mi vótunk. Minden vasárnap és minden innap hétközbe esz. Járták a leányok, sz a legények. A házások nem. Tizenhat évtől eléfele, míg éppen eladódott a lány, sz megházaszodott a fiu. (...) Mikor volt egy kicsi innap, akkor táncot isz csináltunk örökké. Egy óra után kezdődött, sz eszte míg beszürkült, húszvéttől Szent Andrásig. Télbe nem táncoltunk, csak mentünk a gu-zallioszba. Legénvel nem táncoltak akkor a leányok. Csak a leányok a leányokkal, sz a legények a legényekkel. Azt csak moszt fogták táncolni a legények a leányokkal, de akkor nem volt szabad. Aszonták, hogy pedeápszát kell csináljanak⁵³, ha táncol a leán a legénvel. Lehetett beszélni, de nem lehetett táncolni.”

A nagypataki magyarok úgynevezett „déli csángók” – vagy újabb meghatározás szerint a „mezőségi típusú archaikus csoport” –, akiknek nyelvi anyagát bogdánfalvi gyűjtése alapján Csúry Bálint dolgozta fel Yrjö Wichmann „északi csángó” tájszótárának mintájára. Csúry könyvtára és a szótár kéziratosa anyaga azonban – mikor már csak az utolsó simítások hiányoztak a nyomdába adás előtt – háborús események következtében megsemmisült.⁵⁴ Így a „déli csángók” nyelvi anyagát úgy kell összegyűjtenünk, mint az elhullott kalászokat a nyiristyeről, vagyis a tarlóról.

1. Hajdú Moharos József: *Moldva – Csángóföld – csángó sors*. Balaton Akadémia, Vörösbény, 1995. 55.
2. Adabei, Viorel: Parohia Valea Mare. *Lumina Creştinului*, 2002. XIII. 5.
3. Uo. 11.
4. Benda Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 740–742.
5. Gabor, Iosif: *Dicţionarul comunităţilor catolice din Moldova*. Editura Conexiuni, Bacău, 1995. 283.
6. Uo.
7. *Diplomatarium Italicum* I. Roma, 1939. 209.
8. Uo. II. 505.
9. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987. 153.

10. Lahovari, Gheorghe Ioan – Brătianu, C. L. – Tocilescu, G. Grigore: *Marele dicţionar geografic al României* V. Bucureşti, 1902. 711.
11. Gabor 1995. 283.
12. Ez „csodás elem”, hiszen csaknem 200 km-es a távolság.
13. Domokos 1987. 206.
14. Benda 2003. 742.
15. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés. Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI*. Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Magyar Néprajzi Társaság – Múzsák. Budapest, 1989. 308–309.
16. Tánzos Vilmos: A moldvai csángók lélekszámáról. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. 1999. 29.; Uő.: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010-ben. *Moldvai Magyarság*, 2012. 2.14–18.
17. Domokos 1987. 127.
18. Pater Zöld. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002. 55.
19. Kovács Ferenc útinaplója. In Veszely Károly – Imets Fülöp Jákó – Kovács Ferenc *Utazása Moldva–Oláhban – 1868*. Maros-Vásárhely, 1870. 50.
20. Ababei 2002. 11.
21. Veress 1989. 310.
22. Domokos 1987. 206.
23. *Lumina Creştinului*, 1998. X. 23.
24. Gazda László: *Csángómagyar falvak II*. Nap Kiadó, Budapest, 2010. 258.
25. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat. In *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion, Bukarest, 1976. 119.
26. *Topographische general Beschreibung der im Jahre 1788 von der 1789 von der Römisch. Kaiserl. Königlichen Armee in Besitz genommene fünf moldauischen Bezirken I–II*. Wien, Kriegsarchiv. Idézi Domokos 1987. 105.
27. Bövebben I. Halász Péter: „Olyan lovaim voltak, úgy húztak, mint az ökör...” In uő.: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 2002. 206–209.
28. Halász Péter: A kecsketartás jelentőségének változása a moldvai magyaroknál. In uő.: „Cserefának füstje hozta ki könnyemet...” *Néprajzi, tudománytörténeti írások a moldvai magyarokról*. KJNT Kolozsvár, 2015. 110–112.
29. Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010. *Moldvai Magyarság*, 2012. 2. 14–18.
30. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Kolozsvár, 1941. 257., 288., 361., 362., 363.
31. Uő.: *Rezeda. 96 csángómagyar népdal*. Zeneműkiadó, Budapest, 1953. 51.
32. Faragó József – Jagamas János – Szegő Júlia: *Moldvai csángó népdalok és balladák*. Bukarest, 1954.
33. Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Kriterion, Bukarest, 1970.; Helikon, Budapest, 1973.
34. Veress 1989. 311.
35. Gazda József: *Így tudom, így mondom*. Kriterion, Bukarest, 1980.; Uő: *Hát én hogyne íratnám*. Szent István Társulat, Budapest, 1993.
36. oszlopokat
37. zsendely
38. padlásra
39. posztókabát
40. bekötötték
41. guzsalyra kötött kender- vagy gyapjúcsomó
42. mellék vagy mejjék: felmotollált fonal egység
43. A 'terpenni' szó nem szerepel Péntek János: *A moldvai magyar tájnyelv szótárában és Sántha Attila Székely szótárában sem*. Föltehetően az orsó perdülésére utal.
44. gyenge minőségű kendersizál
45. apró kendersizál
46. fehér gyapjúnadrág
47. apró gyöngyből fűzött hajpánt
48. szóttes fejkendő
49. tyúkszem
50. próbáltam
51. katángkóró (Cichorium intybus)
52. olajba
53. vezekelniük kell
54. Balassa Iván: *Csúry Bálint*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 96–98.